

ISSN: 2181-9416

YURIST AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

HUQUQIY, IJTIMOIIY, ILMIY-AMALIY JURNAL

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

САТТАРОВ Мироншоҳ Хусенович

Бухоро шаҳар Солиқ ва валютага оид
жиноятларга қарши курашиш департаменти ходими
Мустақил изланувчи (PhD)
E-mail: sattarovmironshox03@gmail.com

КОРПОРАТИВ ШАРТНОМАНИНГ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИ АНИҚЛАШ МАСАЛАЛАРИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): САТТАРОВ М.Х.
Корпоратив шартноманинг фуқаролик-ҳуқуқий мақоми аниқлаш масалалари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2025) Б. 94–107.

4 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2025-2-15>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада корпоратив шартномаларнинг фуқаролик-ҳуқуқий табиати ва уларнинг ҳуқуқий мақоми аниқлаш масалалари таҳлил қилинади. Хусусан, корпоратив шартномаларнинг Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 358¹-моддаси орқали ҳуқуқий асослари, уларнинг функцияси, шакли, ва хусусиятлари ёритилади. Шу билан бирга, АҚШ, Буюк Британия, Германия, Франция, Россия, Украина ва Беларусь каби хорижий давлатлар қонунчилигида корпоратив шартномаларнинг ҳуқуқий мақоми, таърифлари ва фуқаролик шартномалар тизимидаги ўрни қиёсий-ҳуқуқий таҳлил асосида кўриб чиқилади. Илмий қарашлардаги турли ёндашувлар (Ю.В. Романец, А.Б. Савельев, М.И. Брагинский, В.В. Витрянский, Е.Д. Суворов ва бошқалар) орқали корпоратив шартноманинг умумий мақсадли шартнома сифатида ёки алоҳида хусусий-ҳуқуқий конструкция сифатида баҳоланиши масалалари очиб берилади. Мақолада корпоратив шартномаларнинг мулкӣ ҳиссаларсиз ҳам ҳуқуқий аҳамиятга эга экани, улар корпоратив бошқарув, овоз бериш, акциялар айланмаси ва корпоратив стратегия каби номулкий масалаларни мувофиқлаштириш воситаси экани илмий асосда исботланади.

Калит сўзлар: корпоратив шартнома, фуқаролик-ҳуқуқий мақом, умумий мақсадли шартномалар, овоз бериш тўғрисида келишув, ҳуқуқий табиат, Фуқаролик кодекси, моддий ҳисса, функционал ёндашув, шериклик шартномаси, стратегик мувофиқлашув, Европа ҳуқуқи, акциядорлар келишуви, regulatory autonomy, contractual discipline, институционал функция.

САТТАРОВ Мироншоҳ Хусенович

Сотрудник Бухарского городского департамента
по борьбе с налоговыми и валютными преступлениями
Самостоятельный соискатель (PhD)
E-mail: sattarovmironshox03@gmail.com

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО СТАТУСА КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРА

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются вопросы гражданско-правовой природы и правового статуса корпоративных договоров. В частности, рассматриваются правовые основы корпоративного договора на основании статьи 358¹ Гражданского кодекса Республики Узбекистан, его функции, форма и особенности. Кроме того, на основе сравнительно-правового анализа освещается правовой статус и определения корпоративных договоров в законодательствах таких зарубежных стран, как США, Великобритания, Германия, Франция, Россия, Украина и Беларусь, а также их место в системе гражданско-правовых договоров. Через призму различных научных подходов (Ю.В. Романец, А.Б. Савельев, М.И. Брагинский,

В.В. Витрянский, Е.Д. Суворов и др.) раскрываются вопросы квалификации корпоративного договора как договора о совместной деятельности или как самостоятельной частноправовой конструкции. В статье доказываем, что корпоративные договоры обладают юридическим значением даже без внесения имущественных вкладов, а также служат инструментом согласования нематериальных аспектов корпоративного управления, таких как голосование, оборот акций и корпоративная стратегия.

Ключевые слова: корпоративный договор, гражданско-правовой статус, договоры о совместной деятельности, соглашение о голосовании, правовая природа, Гражданский кодекс, имущественный вклад, функциональный подход, договор простого товарищества, стратегическое согласование, европейское право, акционерное соглашение, автономия регулирования, договорная дисциплина, институциональная функция.

MIRONSHOKH Sattarov

Officer of the Bukhara City Department for
Combating Tax and Currency Crimes
Independent Researcher (PhD)
E-mail: sattarovmironshox03@gmail.com

ISSUES IN DETERMINING THE CIVIL-LAW STATUS OF CORPORATE AGREEMENTS

ANNOTATION

This article analyzes the civil-law nature and legal status of shareholders' (corporate) agreements. In particular, it examines the legal foundations of corporate agreements under Article 358¹ of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, as well as their functions, form, and legal characteristics. Furthermore, the article provides a comparative legal analysis of the legal status and definitions of corporate agreements in the laws of countries such as the USA, UK, Germany, France, Russia, Ukraine, and Belarus, and discusses their place in the civil contract system. Drawing on various scholarly approaches (Y.V. Romanets, A.B. Savelev, M.I. Braginsky, V.V. Vitryansky, E.D. Suvorov, and others), the paper explores whether corporate agreements can be considered as joint activity agreements or as independent private-law constructions. It is demonstrated that corporate agreements maintain legal significance even in the absence of material contributions and function as instruments for coordinating non-material aspects of corporate governance, including voting, share circulation, and strategic cooperation.

Keywords: corporate agreement, civil-law status, joint activity agreements, voting agreement, legal nature, Civil Code, material contribution, functional approach, partnership agreement, strategic coordination, European law, shareholders' agreement, regulatory autonomy, contractual discipline, institutional function.

Сўнги йилларда хўжалик жамиятлари сонининг ортиши, бизнес субъектлари ўртасидаги иқтисодий алоқаларнинг мураккаблашуви, хорижий ва маҳаллий инвесторлар манфаатларини ҳуқуқий жиҳатдан самарали ҳимоя қилиш зарурати, шунингдек, корпоратив бошқарувда шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлаш каби омиллар корпоратив шартномаларнинг аҳамиятини тобора оширмоқда.

Бугунги кунда корпоратив шартнома нафақат жамият иштирокчилари ўртасидаги ўзаро муносабатларни ҳуқуқий тартибга солади, балки корпоратив низоларнинг олдини олиш, қарор қабул қилишда келишилган механизмларни шакллантириш ва жамият фаолиятини барқарор ҳамда самарали йўлга қўйишда муҳим фуқаролик-ҳуқуқий восита сифатида намоён бўлмоқда. Ушбу институтнинг ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикасининг 2025 йил 7-февралдаги ЎРҚ-1025-сонли Қонуни [1]га асосан Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 358¹-моддаси орқали мустаҳкамланиб, амалиётда босқичма-босқич жорий этилмоқда.

Жаҳон амалиётида ҳам корпоратив шартномалар кенг қўлланилиб, улар бизнес муносабатларини прогнозлаш ва келгусида юзага келиши мумкин бўлган корпоратив низоларни олдиндан тартибга солиш воситаси сифатида хизмат қилмоқда [2, Б. 324]. Хусусан, АҚШ, Буюк Британия, Германия, Франция ва Нидерландия каби ривожланган давлатлар корпоратив ҳуқуқи амалиётида корпоратив шартномалар (“shareholders’ agreement” [3, Б. 109-131], “pacte d’actionnaires” [4], “Gesellschaftervereinbarung”) иштирокчилар ўртасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларни аниқ белгилаш, капиталдаги иштирок улушлари билан боғлиқ келишувларни ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаш, ҳамда бизнесни бошқаришда келишилган ёндашувни таъминлашда муҳим роль ўйнайди. Англо-саксон ҳуқуқ тизимида эса корпоратив шартнома компания устави билан тенг амалий кучга эга бўлган ҳужжат сифатида эътироф этилади [5, Б. 324]. Ушбу шартномаларда овоз бериш ҳуқуқи, дивиденд тақсимооти, инвестицион чиқиш механизмлари (“tag-along”, “drag-along” ва бошқалар) каби шартлар ҳам ўз аксини топади [6, Б. 1124].

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 358¹-моддаси мазмунидан келиб чиқиб, корпоратив шартномага қуйидагича таъриф бериш мумкин, яъни “Корпоратив шартнома – бу ҳўжалик жамияти иштирокчилари (ёки айрим иштирокчилари) ўртасида тузиладиган фуқаролик-ҳуқуқий келишув бўлиб, унда улар ўз аъзолик (корпоратив) ҳуқуқларини амалга ошириш ёки улардан воз кечиш тартибини ўзаро келишиб белгилаб оладилар”. Бундай шартнома жамият иштирокчиларининг умумий йиғилишида овоз бериш, бошқарув органларини шакллантириш, улуш (акция)лар билан боғлиқ ҳаракатларни мувофиқлаштириш ва қарорлар қабул қилиш жараёнларида келишилган тартибни белгилаш каби масалаларни қамраб олади.

МДХ давлатлари қонунчилигида корпоратив шартнома тушунчасининг ҳуқуқий мақоми келтирилади. Масалан, РФ 1994 йил 30 ноябрдаги 51-ФЗ-сонли ФК [7] 67.2.-моддасида “Корпоратив шартнома – бу ҳўжалик жамияти иштирокчилари (ёки уларнинг айримлари) ўртасида тузиладиган шартнома бўлиб, унга мувофиқ улар ўз корпоратив ҳуқуқларини белгиланган тарзда амалга ошириш ёки улардан воз кечиш (амалга оширишдан тийилиш) мажбуриятини оладилар” деб таъриф берилган. Бундай шартнома, жумладан, иштирокчиларнинг умумий йиғилишида муайян тарзда овоз бериш, жамиятни бошқариш юзасидан келишилган ҳаракатларни амалга ошириш, устав капиталидаги улушларни (акцияларни) белгиланган нархда ёки маълум шартлар юзага келганда сотиш/сотиб олиш ёки бундай ҳаракатлардан тийилиш мажбуриятларини назарда тутати [8].

Шуни таъкидлаш лозимки, Россия Федерацияси қонунчилигида корпоратив шартномаларнинг ҳуқуқий мақоми икки манбада, яъни Фуқаролик кодекси ва алоҳида соҳавий қонунда ўз ифодасини топган. Хусусан, РФ Фуқаролик кодексининг 67.2-моддасида “корпоратив шартнома” атамаси ишлатилади ва унда ҳўжалик жамияти иштирокчилари (ёки айрим иштирокчилари) ўз корпоратив ҳуқуқларини маълум тартибда амалга ошириш ёки улардан воз кечиш мажбуриятини оладиган шартнома сифатида белгиланган.

Шу билан бирга, мазкур ҳуқуқий институтга оид қоидалар РФнинг 1995 йил 26 декабрдаги 208-ФЗ-сон “Акциядорлик жамиятлари тўғрисида”ги Қонун [9] ининг 32.1-моддасида ҳам акс эттирилган, аммо бу ерда “корпоратив шартнома” атамаси эмас, балки “акционерлик келишуви” (акционерное соглашение) термини қўлланилган. Ушбу моддада акционерлик келишувига қуйидагича таъриф берилади: “Акционерлик келишуви – бу акционерлик жамияти акционерлари ўртасида тузиладиган шартнома бўлиб, унга мувофиқ томонлар акциялар билан боғлиқ ҳуқуқларни ёки акцияларга нисбатан ҳуқуқларни белгиланган тартибда амалга

ошириш, ёки уларни амалга оширишдан воз кечиш (тийилиш) мажбуриятини оладилар.”

Украина Республикасининг 2018 йил 6 февралдаги 2275-VIII-сонли “Масъулияти чекланган ва қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида”ги қонунининг 7-моддасида корпоратив шартномага аниқ таъриф берилган бўлиб, унга мувофиқ, “корпоратив шартнома – бу жамият иштирокчилари ўртасида тузиладиган беғараз (текинга) ёзма келишув бўлиб, унда иштирокчилар ўз ҳуқуқ ва ваколатларини белгиланган тартибда амалга ошириш ёки уларни амалга оширишдан воз кечиш (тийилиш) мажбуриятини оладилар”.

Беларус Республикасининг 1992 йил 9 декабрдаги 2020-XII-сон “Хўжалик жамиятлари тўғрисида”ги Қонунининг [10] 90¹-моддасида корпоратив шартнома тушунчаси тўғридан-тўғри эмас, балки “акционерлик келишуви” атамаси орқали ифода этилган. Мазкур моддага кўра, акционерлик келишуви – бу акционерлик жамияти акционерлари ўртасида тузиладиган шартнома бўлиб, унга мувофиқ акционерлар акциялар билан боғлиқ ўз ҳуқуқларини ёки акцияларга нисбатан ҳуқуқларини белгиланган тартибда амалга ошириш, улардан воз кечиш (тийилиш), акционерлар умумий йиғилишида белгиланган тарзда овоз бериш, овоз бериш вариантини бошқа акционерлар билан келишиш, акцияларни олдиндан келишилган нархда сотиш ёки сотиб олиш, муайян шартлар юзага келмагунча уларни беришдан тийилиш, шунингдек жамиятни бошқариш, уни реорганизация қилиш ва тугатиш юзасидан келишилган ҳаракатларни амалга ошириш мажбуриятини оладилар.

МДХ давлатлари қонунчилигини таҳлил қилишдан кўринадики, корпоратив шартнома тушунчаси ва унинг ҳуқуқий мақоми ҳар бир юрисдикцияда турлича ҳуқуқий моделда ифода этилган бўлиб, уларнинг умумий жиҳати жамият иштирокчилари ёки акционерларининг корпоратив ҳуқуқларини амалга ошириш ёки улардан воз кечиш бўйича ўзаро келишилган қоидаларни белгилашдан иборатдир. Масалан, Россия Федерациясида мазкур институт икки даражали манбага таяниб, Фуқаролик кодексининг 67.2-моддасида умумий ҳуқуқий таъриф берилиб, “корпоратив шартнома” атамаси мустаҳкамланган бўлса, “Акциядорлик жамиятлари тўғрисида”ги Қонуннинг 32.1-моддасида у “акционерлик келишуви” сифатида махсус қўлланилган. Украина қонунчилигида эса корпоратив шартнома мустақил ҳуқуқий институт сифатида, жамият иштирокчиларининг беғараз ёзма келишуви шаклида назарда тутилган. Беларусь Республикасида эса Россиядагига ўхшаш ҳолда “акционерлик келишуви” тушунчаси орқали ифода этилган. Илмий нуқтаи назардан, бундай турли атамаларнинг қўлланилиши бир томондан, корпоратив шартнома институтининг миллий ҳуқуқ тизимларида турли моделларда ифодаланиши ва устав нормалари билан шартнома эркинлиги ўртасидаги мувозанатни излаш жараёнини кўрсатса, иккинчи томондан, корпоратив муносабатларда ҳуқуқий аниқлик ва ҳуқуқий кафолатларни таъминлаш мақсадини кўзлайди. Бизнинг фикримизча, корпоратив шартнома институтини турли атамалар орқали ифода этишдан кўра унинг ягона ва умумэтироф этилган ҳуқуқий концепцияси ишлаб чиқилиши зарур, чунки корпоратив шартнома иштирокчилар ўртасидаги мажбуриятларнинг ҳуқуқий кафолатини таъминлаб, корпоратив бошқарувнинг шаффофлигини кучайтиради ва корпоратив низоларни олдини олишда самарали восита бўлиб хизмат қилади. Амалиёт нуқтаи назаридан эса, корпоратив шартнома миллий қонунчиликка корпоратив муносабатларнинг динамикасини ҳисобга олган ҳолда кенгроқ киритилиши ва унинг қўлланилишига оид процессуал кафолатлар аниқ белгилаб қўйилиши зарур.

Корпоратив шартнома институти корпоратив ҳуқуқ тизимининг шаклланиши ва ривожланиши билан узвий боғлиқ бўлиб, унинг илк тарихи XX асрнинг бошларига бориб тақалади [11, Б. 873]. Бу институт иштирокчилар (акциядорлар) ўртасидаги ўзаро

муносабатларни шартномавий асосда тартибга солиш зарурати туфайли шаклланган бўлиб, унинг мақсади корпоратив ҳуқуқларни амалга ошириш, овоз бериш, акция (улуш)ларни бошқариш ва бошқа ҳуқуқий ҳаракатларни келишилган ҳолда мувофиқлаштиришдан иборатдир.

Корпоратив шартномаларнинг илк шакллари АҚШ ва Буюк Британия каби англо-саксон ҳуқуқ тизимига мансуб мамлакатларда вужудга келган. Бу мамлакатларда акциядорлар ўртасида тузилган “shareholders’ agreements” [12, Б. 913] (акциядорлар келишувлари) мустақил хусусий ҳуқуқий ҳужжат сифатида корпоратив муносабатларда муҳим ўрин эгаллай бошлаган. Бу келишувлар орқали акциядорлар уставдан ташқари равишда, лекин уставга зид бўлмаган ҳолда, ўз овоз бериш ҳуқуқини мувофиқлаштириш, акцияларнинг айланишини чеклаш, бошқарув масалалари юзасидан умумий ёндашувларни белгилаш каби масалаларни тартибга солган. АҚШда бу институтнинг ҳуқуқий моҳияти 1947 йилда Ringling Bros. – Barnum & Bailey Combined Shows, Inc. v. Ringling иши [13] орқали мустаҳкамланди. Суд ушбу ишда акциядорлар келишуви орқали белгиланган овоз бериш мажбуриятини тан олди ва унинг бажарилмаслиги мажбурийлик кучига эга бўлган шартнома сифатида баҳоланиши мумкинлигини қайд этди.

Континентал ҳуқуқ тизимида ҳам корпоратив шартномаларга функционал жиҳатдан ўхшаш шартномалар шаклланиб, улар компания иштирокчилари ўртасидаги келишувлар орқали корпоратив бошқарувни мувофиқлаштиришда муҳим роль ўйнайди [14, Б. 44]. Хусусан, Германия корпоратив ҳуқуқида шундай шартномалардан бири “Stimmbindungsvertrag” (овоз бериш мажбурияти тўғрисидаги шартнома) тушунчасидир [15, Б. 161-189]. Унда акционерлар ёки иштирокчилар муайян ҳолатларда белгиланган йўналиш бўйича овоз бериш мажбуриятини ўз зиммаларига оладилар. Бу шартномалар, кўпинча, бошқарув органларини сайлаш, дивидендлар масаласи ёки стратегик қарорлар қабул қилиш жараёнларида мослашув ва ўзаро келишувни таъминлаш мақсадида тузилади. “Stimmbindungsvertrag” ҳуқуқий жиҳатдан қонунга мувофиқ шартнома тузиш эркинлиги принципига асосланади. Германия Фуқаролик кодекси (Bürgerliches Gesetzbuch – BGB) [16] 305-310 моддаларида шахслар ўртасида шартнома тузиш эркинлиги кафолатланган бўлиб, мазкур шартномалар ҳам айнан шу ҳуқуқий асосга таянади. Шунингдек, Германиянинг “Aktiengesetz” (AktG) [17] – яъни Акционерлик жамиятлари тўғрисидаги қонуни ҳам “Stimmbindungsvertrag”нинг ҳуқуқий моҳиятини тўғридан-тўғри назарда тутмаса-да, уни тақиқламайди ва амалиётда тан олади. Масалан, AktGнинг 133-моддаси (Stimmrecht – овоз бериш ҳуқуқи) ва 135-моддаси (Stimmrechtsvertretung – овоз бериш ваколати) акциядорнинг овоз бериш ҳуқуқи хусусидаги умумий тартибни белгилайди ва ундан корпоратив шартномалар орқали воз кечиш ёки уни мувофиқлаштириш имконини назарий жиҳатдан истисно қилмайди.

Францияда “Pacte d’actionnaires” (акциядорлар келишуви) институтини 1980-йиллардан бошлаб амалиёт ва суд тизими тан ола бошлади [18, Б. 88-116]. Франция корпоратив ҳуқуқига кўра, уставдан ташқари, иштирокчилар ўртасидаги хусусий шартномалар (convention extra-statutaire) орқали корпоратив муносабатларни келишиб олишга йўл қўйилади. Францияда “Pacte d’actionnaires” (акциядорлар келишуви) институти корпоратив ҳуқуқнинг муҳим элементларидан бири сифатида 1980-йиллардан бошлаб амалиётда кенг қўлланила бошлади ва судлар томонидан тобора тан олиниб, ҳуқуқий мустаҳкамланишни бошлади. Бу институт компания уставидан (statuts) ташқарида иштирокчилар ўртасида тузиладиган хусусий шартнома сифатида, яъни “convention extra-statutaire” (уставдан ташқари келишув) шаклида вужудга келади [19, Б. 767-773].

Француз корпоратив ҳуқуқига кўра, акциядорлар келишуви устав билан бир қаторда эмас, балки унга қўшимча хусусий-ҳуқуқий ҳужжат сифатида амал қилади, ва у асосан

иштирокчиларнинг ўзаро муносабатларини, овоз бериш мажбуриятини, акцияларнинг айланишига қўйиладиган чекловларни, дивиденд тақсимотини ва корпоратив бошқарувга таъсир кўрсатиш механизмларини тартибга солишга қаратилган бўлади.

Шундай қилиб, юқорида корпоратив шартномаларнинг Англо-саксон ҳуқуқ тизими ва Континентал ҳуқуқ тизимидаги ўзига хосликларни таҳлил қилган ҳолда, Англо-саксон ҳуқуқ тизими (АҚШ, Буюк Британия)да корпоратив шартномалар (shareholders' agreements) амалиёт ва суд прецедентлари асосида шаклланган, кенг қўлланилади ва юқори мажбурий кучга эга. Улар иштирокчилар ўртасида уставдан мустақил ҳолда тузилади, овоз бериш, акцияларни сотиш, бошқарув ва дивиденд сиёсати каби масалаларни қамраб олади. Судлар шартнома шартларини бажартиришни таъминлайди, ҳатто махсус бажариш (specific performance) шаклида ҳам. Корпоратив шартнома уставга зид бўлиши мумкин, лекин фақат шартнома иштирокчилари ўртасида амал қилади.

Континентал ҳуқуқ тизими (Германия, Франция, Россия ва бошқалар)да Корпоратив шартномалар фуқаролик кодексидаги шартнома эркинлиги принципи асосида вужудга келади ва уставга зид бўлмаслиги лозим. Улар, одатда, овоз беришни мувофиқлаштириш, акциялар айланмасини чеклаш ва корпоратив бошқарувда ҳамкорликни таъминлаш каби масалаларни қамраб олади. Судлар уларни хусусий шартнома сифатида тан олади, лекин устав ва жамиятнинг ички органлар қарорларига таъсир қилиш имконияти чекланган. Устав устувор ҳисобланади.

Фуқаролик-ҳуқуқий шартномалар тизимини тадқиқ этган таниқли олимлар ҳамкорлик фаолияти тўғрисидаги шартномаларни, ёки бошқача айтганда, умумий мақсадли шартномаларни фуқаролик шартномалари тизимида алоҳида тур сифатида ажратиб кўрсатадилар. Ушбу илмий ёндашув корпоратив шартномаларни ҳам шартномалар тизимидаги мустақил ва мураккаб ҳуқуқий категория сифатида баҳолаш имконини яратади. Жумладан, М.И. Брагинский ва В.В. Витрянский фуқаролик шартномаларини мол-мулкни бериш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш ва турли ташкилотларни барпо этишга оид шартномалар деб тоифалашни таклиф этадилар ва айнан охириги тоифага ҳамкорлик фаолияти шартномаларини киритадилар [20, Б. 848].

Шу асосда, Ю.В. Романец шартномалар тизимида умумий мақсадли шартномалар деб аталувчи алоҳида гуруҳни ажратиб кўрсатади. Унинг таъкидлашича, “бундай шартномалар барча иштирокчилар учун умумий бўлган мақсадга эришишга қаратилган бўлиб, улар таркибига юридик шахс тузишга оид ташкил этиш шартномалари ва юридик шахс тузмасдан амалга ошириладиган оддий шериклик шартномалари киради”. Унинг фикрича, “шартнома мажбуриятининг ҳуқуқий табиати шартнома томонининг ўз ҳаракатидан эмас, балки ана шу ҳаракатлар натижасида юзага келадиган иқтисодий ва юридик самарада намоён бўлади” [21, Б. 496].

Айнан шу мезон шартноманинг мақсадга йўналтирилганлиги корпоратив шартномаларга ҳам тўлиқ татбиқ этилади. Чунки корпоратив шартномалар, амалиётда, иштирокчиларнинг умумий мақсадларга эришишини таъминлаш воситаси сифатида хизмат қилади. Масалан, улар хўжалик жамиятида корпоратив назоратни сақлаш, умумий йиғилишда овоз бериш натижаларини мувофиқлаштириш, жамиятни қайта ташкил қилишга тўсқинлик қилиш ёки акцияларни маълум муддат давомида четлаштирмаслик каби стратегик мақсадларга эришишни кўзлайди. Демак, корпоратив шартномалар фақат техник-ҳаракатлар тўғрисида эмас, балки умумий корпоратив манфаатларга йўналтирилган стратегик-иқтисодий ҳамкорлик асосида тузилади. Бундай ёндашув корпоратив шартномаларни ҳамкорлик

фаолияти шартномаларининг бир кўриниши сифатида баҳолаш имконини яратади. Бироқ бу масалада илмий қарашлар турлича. Ю.В. Романец бундай шартномаларда, ҳатто юридик шахс тузмаган ҳолда амалга оширилса ҳам, моддий ёки мулкӣ ҳисса киритилиши шарт, деб ҳисоблайди. Унга кўра, моддий ҳиссаларсиз умумий мақсадли ҳамкорлик шартномаси мавжуд бўлиши мумкин эмас. Ушбу қарашга А.Б. Савельев томонидан танқидий ёндашув билдирилган. Унинг фикрича, “ҳамкорлик шартномаси доимо моддий ёки мулкӣ ресурслар киритишни талаб қилмайди; баъзан фақат муайян мақсадга эришиш ҳақидаги келишувнинг ўзи етарли ҳисобланади” [22, Б. 30]. Айнан корпоратив шартнома ҳам шу хусусиятга эга, чунки у кўп ҳолларда иштирокчиларнинг фақат бошқариш, корпоратив ҳуқуқларни мувофиқлаштириш ва корпоратив режаларни биргаликда амалга оширишга оид ниятларини ифода этади. Моддий ҳиссалар киритилиши шарт эмас.

А.Б. Савельев ҳамкорлик шартномаларини мулкӣ ҳисса киритилишига қараб қуйидагича таснифлайди [23, Б. 30]: 1) мулкӣ ҳисса киритилиши мажбурий бўлган шартномалар оддий шериклик шартномалари ва юридик шахс тузишга оид ташкил этиш шартномалари; 2) мулкӣ ҳисса киритилиши талаб қилинмайдиган шартномалар умумий мақсадли ҳамкорликка оид келишувлар ва корпоратив шартномалар.

Корпоратив шартномаларнинг ҳуқуқӣ табиатига оид илмий қарашлар турли ёндашувларда намоён бўлади. Айрим олимлар, жумладан А. Бычков ва В.Г. Бородин, корпоратив шартномани аралаш шартнома сифатида баҳолайдилар. Уларга кўра, бундай шартномаларда олди-сотди, акцессор мажбуриятлар, ташкилий мажбуриятлар каби турли ҳуқуқӣ конструкциялар уйғунлашади ва бу унинг мураккаб юридик табиатини англатади. Масалан, В.Г. Бородин корпоратив шартномада икки хил предмет – ташкилий муносабатлар ва акцияларга бўлган ҳуқуқни тасарруф қилиш муносабатлари мавжудлигини кўрсатади [24, Б. 39-44]. Аммо М.И. Брагинский ва В.В. Витрянский аралашлик мезонига нисбатан эҳтиёткор муносабатда бўлиб, ҳар қандай шартнома табиатида турли шартномавий элементлар бўлиши мумкинлигини ва буни ҳуқуқӣ квалификация учун асос деб қарамаслик кераклигини таъкидлайдилар [25, Б. 848].

Е.Д. Суворов эса корпоратив шартномани анъанавий фуқаролик-ҳуқуқӣ шартнома сифатида эмас, балки махсус юридик конструкция сифатида баҳолайди. Унинг фикрича, “корпоратив шартномаларда классик шартномаларга хос бўлган кауза (ҳуқуқӣ мақсад) йўқ, уларда ўзини ўзи тартибга солиш, корпоратив автономия каби хусусиятлар мавжуд бўлиб, шартнома эмас, балки корпоратив механизм деб қаралиши лозим” [26, Б. 44-72]. Суворов корпоратив шартномаларни туркумлашни таклиф этади ва уларни овоз бериш тўғрисидаги келишувлар, акцияларни сотиб олиш бўйича шартномалар ва ҳуқуқларни биргаликда амалга ошириш тўғрисидаги келишувлар каби шаклларда ифодалаш мумкинлигини қайд этади.

Шу билан бирга, В.Г. Бородин ва Р.В. Шмелев каби олимлар корпоратив шартномани оддий шериклик шартномасига яқин деб ҳисоблайди. Уларнинг фикрича, корпоратив келишув – бу юридик шахсиз, биргаликда ҳаракат қилиш орқали муайян мақсадга эришишга қаратилган шартнома бўлиб, у оддий шериклик ҳуқуқӣ табиатини акс эттиради [27, Б. 39-44].

Юқорида қайд этилган Ю.В. Романец, А.Б. Савельев, А. Бычков, В.Г. Бородин, М.И. Брагинский, В.В. Витрянский, Е.Д. Суворов ва бошқа олимларнинг корпоратив шартномалар табиати ҳақидаги фикрлари бир-биридан фарқли ёндашувларни намоён этади ва уларни таҳлил қилиш корпоратив шартноманинг ҳуқуқӣ моҳиятини тўғри англаш учун муҳим аҳамиятга эга.

Бизнинг фикримизча, Романец ва Савельевнинг умумий мақсадли шартномалар концепцияси корпоратив шартномаларнинг амалий функцияларини чуқурроқ акс эттиради,

чунки корпоратив шартномалар кўпинча моддий ёки мулкый ҳисса киритишни талаб этмай, иштирокчиларнинг корпоратив ҳуқуқларини мувофиқлаштиришга қаратилган бўлади ва бу жиҳатдан Савельевнинг позицияси Романецнинг мулкый ҳисса ҳақидаги чекланган қарашидан кўра ҳаётийроқ ва амалиётга мосдир.

Бородкин ва Бычковнинг корпоратив шартномани аралаш шартнома сифатида баҳолаши муайян даражада асосли, чунки корпоратив шартномада ташкилий мажбуриятлар, овоз бериш бўйича келишувлар ва акцияларни тасарруф этиш каби элементлар уйғунлашади, бироқ Брагинский ва Витрянскийнинг фикри ҳам тўғри, яъни ҳар қандай шартномада турли элементлар бўлиши уни аралаш шартнома сифатида квалификация қилиш учун етарли асос бўла олмайди ҳамда бу жиҳатдан уларнинг эҳтиёткорликка асосланган ёндашувига қўшиламан.

Е.Д. Суворовнинг корпоратив шартномани фақат шартнома эмас, балки корпоратив механизм сифатида талқин этиши назарий жиҳатдан қизиқ ва инновацион, чунки у корпоратив автономия ва ўзини ўзи тартибга солиш ғояларига урғу беради аммо бизнинг фикримизча, корпоратив шартномани умуман “шартнома эмас” деб қараш нотўғри, чунки амалиётда у барибир фуқаролик-ҳуқуқий шартноманинг шаклида ифодаланади ва унга тегишли ҳуқуқий оқибатлар юзага келади. Шу боис, корпоратив шартномани классик шартномалардан фарқли хусусиятларга эга бўлган, лекин асосий жиҳатдан шартнома сифатида ҳуқуқий табиатини сақлаб қоладиган махсус институт сифатида баҳолаш мақсадга мувофиқ.

В.Г. Бородкин ва Р.В. Шмелевнинг уни оддий шериклик шартномасига яқинлаштириш уринишлари эса унчалик асосли эмас, чунки корпоратив шартнома, оддий шерикликдан фарқли равишда, юридик шахс тузилган ҳолдаги корпоратив муносабатлар доирасида вужудга келади ва иштирокчиларнинг корпоратив ҳуқуқларини мувофиқлаштириш воситаси сифатида хизмат қилади. Демак, бизнинг фикримизча, “корпоратив шартнома – бу шартнома институти доирасидаги махсус тур бўлиб, унда мулкый ҳисса киритиш шарт эмас, аралашлик унсурлари мавжуд бўлса-да, уни аралаш шартнома деб қараш зарур эмас, балки корпоратив бошқарувнинг ҳуқуқий кафолати ва корпоратив ҳуқуқларнинг стратегик мувофиқлаштирувчиси сифатида англаш тўғри бўлади.

Европа ҳуқуқи нуқтаи назаридан ҳам қатор олимлар (Д.И. Степанов, В.А. Фогель, Х. И. Шрамм) корпоратив шартномаларнинг ҳуқуқий табиати хусусида муҳим хулосалар келтирадилар. Улар Германия қонунчилиги мисолида корпоратив шартномаларни жамият тузишга оид шартномалар эволюциясининг мантикий давоми деб баҳолайдилар. Улар бу шартномаларни функционал мақсадли, корпоратив бошқарувни мувофиқлаштирувчи восита сифатида кўрадилар, уларда активларни қўшиш мажбурияти йўқ, балки корпоратив ёндашувни ҳуқуқий асосда таъминлаш мақсади бор [28, Б. 22-69].

Юқоридаги барча илмий қарашлар корпоратив шартноманинг ҳуқуқий табиатини ўрганишда унинг ҳамкорлик хусусияти, умумий мақсадга йўналтирилганлиги, аралаш ёки махсус конструкция сифатидаги моҳияти, шунингдек, европача ҳуқуқий моделлар билан уйғунлигини тасдиқлайди. Мазкур оимлар корпоратив шартномани фақат ташкилот ичидаги келишув эмас, балки ҳуқуқий категория сифатида ҳам мустақил мақомга эга шартнома сифатида баҳолаш имконини беради.

Шундай қилиб, корпоратив шартноманинг фуқаролик-ҳуқуқий табиати ҳақидаги илмий баҳсларда асосий тортишувлардан бири уни шартномалар тизимида қайси тоифага киритиш мумкинлиги, хусусан, уни ҳамкорлик фаолияти тўғрисидаги шартномалар (умумий мақсадли шартномалар) қаторида баҳолаш мумкинми, деган масала атрофида юзага келади. Бу

борада илмий адабиётларда қарама-қарши нуқтаи назарлар мавжуд бўлиб, уларнинг ичида Ю.В. Романец ва А.Б. Савельевнинг ёндашувлари ўртасидаги зиддият хусусий ҳолат эмас, балки доктринал ва методологик асосларга таянадиган мукаммал полемикадир.

Ю.В. Романецнинг позициясига кўра, ҳар қандай ҳамкорлик фаолияти тўғрисидаги шартнома иштирокчиларнинг моддий ёки мулкӣ ҳиссаларини бирлаштиришга асосланган бўлиши лозим. Ушбу ёндашув шартнома мажбуриятининг юридик кучга эга бўлиши учун шахслар ўртасида реал мулкӣ манфаат, хатар ва фойдани тақсимлашга қаратилган муносабатлар мавжуд бўлиши кераклигини таъкидлайди. Романецнинг фикрига кўра, фақат ниятлар, стратегик мақсадлар ёки бошқаришдаги мувофиқлашув асосида тузилган шартномалар моддий қиймат бўлмас экан, уларни шартномалар тизимида тўлақонли ҳамкорлик шартномаси сифатида баҳолаш методологик жиҳатдан тўғри эмас. У “ҳуқуқӣ мажбурият субъектининг ҳаракати эмас, балки ана шу ҳаракатнинг иқтисодӣ ва юридик натижаси шартнома табиатини белгилайди” деган концепцияни илгари суради. Демак, моддий ҳисса шартномани юридик жиҳатдан кучли ва ишончли қиладиган асосӣ омил сифатида эътироф этилади.

Аксинча, А.Б. Савельев ушбу позицияга танқидий ёндашади ва корпоратив шартнома каби юридик воситалар бевосита моддий ҳисса киритишга эмас, балки корпоратив хулқ-атвори мувофиқлаштиришга, бошқариш жараёнини стратегик тарзда ташкил қилишга, корпоратив назоратни сақлашга ва жамият барқарорлигини таъминлашга хизмат қилиши мумкинлигини асослаб беради. Унинг таъкидлашича, корпоратив шартномаларда иштирокчилар кўп ҳолларда фақат овоз бериш ҳуқуқини муайян йўналишда амалга ошириш, акцияларни маълум муддат сотмаслик ёки корпоратив қарорларни биргаликда қабул қилишга келишиб оладилар. Бу каби муносабатлар иқтисодӣ оқибатларга олиб келади, бироқ уларнинг шаклланиши учун мулкӣ ресурсларни реал равишда киритиш талаб қилинмайди. Шу нуқтаи назардан, Савельев корпоратив шартномаларни мулкӣ ҳиссалар киритилишини талаб қилмайдиган ҳамкорлик шартномаларининг алоҳида тоифаси сифатида баҳолайди ва буни функционал (мақсадга йўналтирилган) ёндашув билан асослайди.

Романец ва Савельевнинг мазкур полемикасида илмий-ҳуқуқӣ ёндашувлар фарқи яққол кўринади. Романецнинг қарашида шартноманинг юридик табиатида “реал иқтисодӣ қиймат” мезони устувор ўрин тутди. Савельев эса, аксинча, шартномавий муносабатларнинг ижтимоӣ ва ҳуқуқӣ функцияларини белгиловчи омил сифатида ният, мақсад ва мувофиқлашувни тан олади. Биринчи қараш формал-иқтисодӣ асосга таянади, иккинчиси эса динамик ва ҳуқуқӣ фаолиятнинг мақсадӣ йўналишига асосланади. Ушбу муаллифларнинг ўзаро қарама-қарши фикрлари, айниқса, корпоратив шартномаларнинг ҳуқуқӣ табиатига аниқлик киритишда муҳим аҳамиятга эга. Чунки ушбу келишувлар амалда кўп ҳолларда аъзолик ҳуқуқларини мувофиқлаштириш, овоз бериш жараёнида стратегия ишлаб чиқиш, корпоратив низоларни олдини олиш ва идора этишда барқарорликни сақлаш каби мақсадларга эришиш учун тузилади. Уларда мулкӣ ҳисса бўлмаслиги мумкин, аммо уларнинг ҳуқуқӣ мослашув функцияси орқали корпоратив тизимни барқарор бошқаришга хизмат қилиши инкор этилмайди.

Шу сабабли, илмий нуқтаи назардан ушбу полемикани корпоратив шартномаларнинг ҳуқуқӣ табиатига оид таҳлилнинг марказӣ қисми сифатида эътироф этиш лозим. Савельевнинг ёндашуви корпоратив шартномаларнинг замонавий амалиётига мос келади ва фуқаролик ҳуқуқининг эволюцион табиати билан уйғунлашади. Демак, корпоратив шартномалар мулкӣ ҳиссаларга боғлиқ бўлмаган, ҳуқуқӣ режалаштириш, стратегик

мувофиқлашув ва корпоратив интизомни таъминлашга қаратилган универсал тартибга солиш воситаси сифатида ҳамкорлик шартномалари тизимида алоҳида ўрин тутadi.

Корпоратив шартномаларнинг ҳуқуқий табиати юзасидаги илмий баҳслар турли йўналишлар ўртасидаги методологик қарама-қаршиликни яққол намоён этади. Хусусан, А. Бычков, В.Г. Бородкин, Е.Д. Суворов, М.И. Брагинский, В.В. Витрянский, Д.И. Степанов, Х. И. Шрамм, В.А. Фогель сингари муаллифлар ўртасидаги қарашлар нафақат таърифлаш, балки тизимли ёндашувда ҳам фарқ қилади. Уларнинг илмий муносабатларини таҳлил қилиш жараёнида корпоратив шартноманинг табиатига оид яқдил фикр йўқлиги аён бўлади.

Биринчидан, шартномани аралаш конструкция сифатида баҳолашга мойил муаллифлар унинг таркибий элементларини асос қилиб олиб, унинг ҳуқуқий мақсадидан кўра ташқи кўринишини устувор қиладилар. Аммо айнан шу ерда ҳуқуқшунослик назариясидаги классик талқинлар билан зиддият юзага келади: фуқаролик шартномаси унинг функцияси, тарафлар ўртасидаги ихтиёрий ҳуқуқий муносабатлар орқали белгиланади. Яъни, шартнома ҳуқуқий жараён эмас, балки ҳуқуқий восита сифатида ишлайди. Демак, фақатгина бир нечта ҳуқуқий институтларнинг йиғиндиси орқали шартномани тоифага ажратиш, назарий жиҳатдан кескин танқид қилинишини талаб этади.

Иккинчидан, корпоратив шартномаларни шартномадан кўра “автоном ҳуқуқий механизм” сифатида таснифлаш тенденцияси (Е.Д. Суворов) назарий эътирофга сабаб бўлсада, унинг амалий ва ҳуқуқий оқибатлари жиддий мулоҳазага муҳтож. Агар шартнома шартнома эмас, балки корпоратив “регламент” сифатида қаралса, у ҳолда шартнома тузувчи тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларига нисбатан хусусий ҳуқуқий кафолатлар фаоллигини йўқотади. Бу эса корпоратив шартноманинг хусусий ҳуқуқий табиатини икки маъноли тарифлаш хавфини туғдиради. Шу жиҳатдан Брагинский ва Витрянскийнинг таҳлили, яъни ҳар қандай шартнома ҳатто мураккаб шаклдаги бўлса ҳам фуқаролик-ҳуқуқий мажбуриятнинг шакли сифатида баҳоланиши керак, деган ёндашуви барқарор ҳуқуқий асосга эга.

Учинчидан, корпоратив шартномаларни оддий шериклик шартномаларига яқинлаштириш уринишлари (Бородкин, Шмелев) илмий нуқтаи назардан долзарб кўринсада, уларнинг институционал мақсади ва амалдаги вазифалари ўртасида фарқ мавжуд. Корпоратив шартнома, хусусан, корпоратив ҳуқуқ доирасидаги иштирокни тартибга солиш учун мўлжалланган бўлса, оддий шериклик шартномаси молиявий ёки моддий ресурсларни бирлаштириш орқали иқтисодий фойда олишга қаратилгандир. Бу фарқ шартномаларни фақат умумий мақсад асосида эмас, балки уларнинг ҳуқуқий функцияси асосида фарқлаш заруратини туғдиради.

Европача ёндашув (Степанов, Шрамм, Фогель) корпоратив шартномани корпоратив бошқарувнинг хусусий-ҳуқуқий модели сифатида қараб, унинг юридик шахс тузишга оид институтлар билан уйғунлигини илгари суради. Бу назарий қараш корпоратив шартномаларни тизимли ҳужжат сифатида эмас, балки ҳуқуқ субъектлари ўртасидаги корпоратив интизомни таъминловчи механизм сифатида талқин қилади. Аммо бу ерда ҳам унинг фуқаролик-ҳуқуқий характерини тўлиқ инкор этишга асос йўқ.

Демак, юқорида кўриб чиқилган илмий қарашлар таҳлилидан келиб чиқиб, ҳозирги замон корпоратив шартномаларнинг ҳуқуқий моҳиятига ва Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 358¹-моддаси мазмунига энг тўғри ва амалий мос келадиган ёндашув А.Б. Савельев, М.И. Брагинский ва В.В. Витрянский томонидан берилган таҳлиллардир. Чунки замонавий корпоратив шартнома – бу мулкӣ ресурслардан кўра, корпоратив бошқарув, овоз бериш, стратегия, корпоратив одоб ва ички мувозанатни таъминлашга қаратилган

институционал-функционал восита ҳисобланади. Унда шартномавий тарафлар ўртасидаги мувофиқлаштирилган ҳуқуқий истак ва ниятлар, корпоратив мақсадлар ва бошқарувдаги интизом устувор аҳамият касб этади. Савельевнинг “мулкий ҳисса шарт эмас” деган позицияси реал корпоратив амалиётга мос келади. Бугунги кунда корпоратив шартномалар кўпинча овоз бериш ҳуқуқидан оқилона фойдаланиш, корпоратив қарорларни келишилган тарзда қабул қилиш, активларни сотишга чекловлар қўйиш ва шунга ўхшаш номулкий стратегик мажбуриятларни ўз ичига олади. Демак, корпоратив шартномалар реал иқтисодий манфаатни эмас, балки корпоратив фаолиятни ҳуқуқий ташкил этишни мақсад қилган.

Шунингдек, Брагинский ва Витрянскийнинг “ҳар қандай шартнома, ҳатто мураккаб структурали бўлса ҳам, фуқаролик-ҳуқуқий шартнома сифатида баҳоланиши керак” деган қарашлари ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бу позиция корпоратив шартномаларни ноаниқ “регламент” ёки “механизм” сифатида талқин қилиш орқали унинг ҳуқуқий аниқлигини йўқотмаслик, шартнома мажбуриятлари ва юридик мажбуриятни кафолатли таъминлаш имконини яратади. Яъни, бу ёндашув корпоратив шартномани “турлича талқин қилиш”дан сақлайди ва уни шартнома ҳуқуқи тизимида сақлаб қолишга хизмат қилади.

Аксинча, Ю.В. Романецнинг “шартнома амалга ошиши учун мулкий ёки моддий ҳисса албатта керак”, деган қараши ҳозирги корпоратив муносабатлар амалиётига мос келмайди. Чунки жаҳон амалиётида корпоратив шартномаларнинг кўп қисми мулкий эмас, балки бошқарув, стратегик қарашлар, корпоратив назорат, овоз бериш натижалари ва таъсирни тақсимлашга оид масалаларни тартибга солади. Бундай шартномаларнинг юридик самараси улар орқали аниқланган корпоратив интизом ва мувофиқлашувда намоён бўлади. Шу сабабли, Романецнинг “мулкий асосни шартнома табиати учун марказий мезон сифатида қабул қилиш” мазмунидаги қараши ҳозирги корпоратив ҳуқуқнинг эволюцион тенденцияларига мос эмас.

Е.Д. Суворовнинг корпоратив шартномаларни шартнома эмас, балки “автоном корпоратив механизм” сифатида баҳолаши назарий жиҳатдан оригинал ва мураккаб қараш бўлсада, амалиётда бу позиция ҳуқуқий таваккалчиликка олиб келади. Чунки шартномалар хусусий ҳуқуқнинг марказий институтларидан бири ҳисобланади ва уларни шартномалар тизимидаги ҳуқуқий режимдан ажратиш фуқаролик-ҳуқуқий ҳимоя воситаларини сусайтиришга сабаб бўлади. Суворовнинг позицияси корпоратив шартномаларни умумий ҳуқуқий кафолатлар доирасидан чиқариб қўйиши мумкин, бу эса ҳуқуқий ноаниқлик, ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарликнинг етишмаслиги ва корпоратив низоларнинг ошишига олиб келади.

Англо-саксон ҳуқуқ тизими тажрибаси (айниқса, АҚШ ва Буюк Британия) корпоратив шартномаларнинг ўта самарали ҳуқуқий восита сифатида шаклланишини кўрсатади. Бу давлатларда корпоратив шартнома уставга тенг кучга эга бўлиб, судлар унинг ижросини “specific performance” механизми орқали тўлиқ таъминлайди. Масалан, АҚШда Delaware General Corporation Law ва суд амалиётида акциядорлар ўртасидаги келишувлар фақат мулкий мажбурият эмас, балки корпоратив бошқарувда интизом ва барқарорликни таъминловчи ҳуқуқий механизм сифатида эътироф этилган. Шу йўсинда, корпоратив шартномалар овоз бериш тартибини мувофиқлаштириш, акцияларнинг айланишини чеклаш, дивидендлар тақсимотига оид қатъий қоидалар белгилаш орқали иштирокчиларнинг умумий стратегик мақсадларига эришишга хизмат қилади.

Ўзбекистон ҳуқуқ тизимида эса корпоратив шартнома Фуқаролик кодексининг 358¹-моддасида мустақил институт сифатида эътироф этилган бўлсада, уставга зид бўлмаслиги лозимлиги алоҳида шарт қилиб қўйилган. Бу, амалда, корпоратив шартнома уставдан устун қўйила олмаслиги ва унинг таъсири асосан фуқаролик-ҳуқуқий мажбуриятлар доирасида

чекланишига олиб келади. Демак, англо-саксон моделини тўлиқ қабул қилиш ҳуқуқий тизимлар фарқлари сабабли имкониятдан йироқ. Бироқ амалиётда англо-саксон ҳуқуқидан келиб чиққан айрим институтларни миллий тизимга мослаштириш мумкин лозим. Масалан, акцияларни сотиб олиш ҳуқуқига чеклов қўйиш, корпоратив назоратни сақлаб қолишга доир келишувлар, умумий йиғилишда овоз беришда бир-бирини қўллаб-қувватлаш каби нормалар корпоратив интизомни таъминловчи самарали восита сифатида жорий этилиши мумкин. Бу нормалар уставдан устун турмаса-да, иштирокчилар ўртасидаги ҳуқуқий интизомни мустаҳкамлайди ва корпоратив ҳуқуқларни амалга оширишда барқарорликни таъминлайди.

Ўзбекистон ҳуқуқ тизимида корпоратив шартнома мустақил институт сифатида Фуқаролик кодексининг 358¹-моддасида назарда тутилган бўлсада, амалда бир қатор камчиликларга эга. Биринчидан, корпоратив шартнома уставдан устун турмаслиги қатъий белгилангани сабабли унинг таъсир доираси чекланган, бу эса корпоратив шартномани англо-саксон ҳуқуқ тизимидаги каби қудратли ҳуқуқий восита сифатида ривожлантириш имкониятини камайтиради. Иккинчидан, миллий қонунчиликда “specific performance” каби тўғридан-тўғри ижро механизмлари йўқлиги туфайли корпоратив шартнома шартлари бузилганда судлар асосан компенсация ёки умумий фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик чоралари билан чекланиб қолмоқда. Учинчидан, корпоратив шартнома тузиш ва ижро этиш амалиёти етарлича ривожланмаган, суд амалиётида ҳам унинг мазмунини ва қонуний кучини изоҳлашда турли қарашлар мавжуд.

Шу сабабли қонунчиликни такомиллаштиришда қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратиш лозим бўлади:

биринчидан, корпоратив шартнома доирасида белгиланган айрим мажбуриятлар учун уставдан мустақил кучга эга бўлган ҳуқуқий кафолатларни жорий этиш;

иккинчидан, шартнома шартларини таъминлашда “specific performance” ёки шартнома асосида белгиланган хатти-ҳаракатларни мажбурий бажартириш механизмларини киритиш;

учинчидан, корпоратив шартнома тузиш ва ижросига оид суд амалиётини бирхиллаштириш, Олий суд пленуми ёки конституциявий асосланган ҳуқуқий изоҳлар орқали қонун нормаларини аниқлаш. Бу таклифлар амалга оширилса, корпоратив шартномалар иштирокчилар ўртасида корпоратив интизом ва барқарорликни таъминловчи самарали ҳуқуқий воситага айланиши мумкин.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.02.2025 й., 03/25/1025/0116-сон. <https://lex.uz/docs/111189>

2. Sitdikova L. B., Starodumova S. J. Corporate agreement as a means of providing security in the course of entrepreneurship development //Entrepreneurship and Sustainability Issues. – 2019. – Т. 7. – №. 1. – P. 324. <https://ideas.repec.org/a/ssi/jouesi/v7y2019i1p324-335.html>

3. Miliauskas P. Shareholders’ agreement as a tool to mitigate corporate conflicts of interests // International Journal of Private Law. – 2013. – Т. 6. – №. 2. – P. 109-131. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2380629

4. Leroy C. Le pacte d’actionnaires dans l’environnement sociétaire: дис. – Université Paris-Est, 2010. <https://theses.hal.science/tel-00675666/>

5. Sitdikova L. B., Starodumova S. J. Corporate agreement as a means of providing security in the course of entrepreneurship development //Entrepreneurship and Sustainability Issues. – 2019. – Т. 7. – №. 1. – P. 324. <https://ideas.repec.org/a/ssi/jouesi/v7y2019i1p324-335.html>

6. Rauterberg G. The separation of voting and control: the role of contract in corporate governance //Yale J. on Reg. – 2021. – Т. 38. – P. 1124. <https://repository.law.umich.edu/articles/2224/>
7. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая) от 30.11.1994 N 51-ФЗ (ред. от 08.08.2024, с изм. от 31.10.2024). https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/58e646d7b16793e74c6dd3b9e5a85e27a1b383ed/
8. ГК РФ. Статья 67.2. п. 1 в ред. Федерального закона от 29.06.2015 N 210-ФЗ. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/58e646d7b16793e74c6dd3b9e5a85e27a1b383ed/
9. Федеральный закон от 26.12.1995 N 208-ФЗ (ред. от 30.11.2024) «Об акционерных обществах» (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.03.2025). https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8743/fb457fdbdc6730eee404fb4414b6f2d7d62d396a/
10. Закон Республики Беларусь от 9 декабря 1992 г. № 2020-XII
Источник: <https://pravo.by/document/?guid=11031&p0=v19202020> – Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь
11. Mahoney P. G. Contract or concession--an essay on the history of corporate law //Ga. L. Rev. – 1999. – Т. 34. – P. 873. <https://www.law.virginia.edu/scholarship/publication/paul-g-mahoney/710211>
12. Fisch J. E. Stealth governance: shareholder agreements and private ordering //Wash. UL Rev. – 2021. – Т. 99. – P. 913. https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3201&context=faculty_scholarship
13. Ringling Bros.-Barnum Bailey Combined Shows Inc., a Corporation of th. Court of Chancery of Delaware. 29 Del. Ch. 610, 53 A.2d 441 (1947). <https://law.justia.com/cases/delaware/supreme-court/1947/29-del-ch-610-53-a-2d-441-1947.html>
14. Born G., Kalelioglu C. Choice-of-law agreements in international contracts //Ga. J. Int'l & Comp. L. – 2021. – Т. 50. – P. 44. <https://digitalcommons.law.uga.edu/gjicl/vol50/iss1/3>
15. Fleischer H. Corporate purpose: A management concept and its implications for company law // European Company and Financial Law Review. – 2021. – Т. 18. – №. 2. – P. 161-189. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3921152
16. Civil Code in the version promulgated on 2 January 2002 (Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] I page 42, 2909; 2003 I page 738), last amended by Article 1 of the Act of 10 August 2021 (Federal Law Gazette I p. 3515). Civil Code in the version promulgated on 2 January 2002 (Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] I page 42, 2909; 2003 I page 738), last amended by Article 1 of the Act of 10 August 2021 (Federal Law Gazette I p. 3515).
17. Die Übersetzung berücksichtigt die Änderung(en) des Gesetzes durch Artikel 13 des Gesetzes vom 11. Dezember 2023 (BGBl. 2023 I Nr. 354). Der Stand der deutschsprachigen Dokumentation kann aktueller sein. Vergleichen Sie dazu bitte <http://www.gesetze-im-internet.de/aktg/BJNR010890965.html>. The translation includes the amendment(s) to the Act by Article 13 of the Act of 11 December 2023 (Federal Law Gazette 2023 I, no. 354). Translations may not be updated at the same time as the German legal provisions displayed on this website. To compare with the current status of the German version, see <http://www.gesetze-im-internet.de/aktg/BJNR010890965.html>.
18. Maclean M. Corporate governance in France and the UK: Long-term perspectives on contemporary institutional arrangements //Business History. – 1999. – Т. 41. – №. 1. – P. 88-116. <https://ideas.repec.org/a/taf/bushst/v41y1999i1p88-116.html>
19. Gianviti F. Commentaire sur le texte D'alberto Santa Maria //Giornale degli Economisti e Annali di Economia. – 1981. – Т. 40. – №. 9/12. – P. 767-773. <https://www.jstor.org/stable/23244238>
20. Брагинский М. И. Договорное право. Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — 3-е изд., стер. — М.: Статут, 2001. — С. 848. https://private-right.ru/wp-content/uploads/Dogovornoe_pravo_T1.pdf

21. Романец Ю. В. Система договоров в гражданском праве России: монография / Ю. В. Романец. – М.: Норма, 2013. – С. 496. <https://znanium.ru/catalog/document?id=354510>
22. Савельев А. Б. Договор простого товарищества в российском гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. Б. Савельев. – М., 2003. – С. 30. <https://www.dissercat.com/content/dogovor-prostogo-tovarishchestva-v-rossiiskom-grazhdanskom-prave>
23. Савельев А. Б. Договор простого товарищества в российском гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. Б. Савельев. – М., 2003. – С. 30. <https://www.dissercat.com/content/dogovor-prostogo-tovarishchestva-v-rossiiskom-grazhdanskom-prave>
24. Бородин В. Г. Предмет и содержание корпоративного договора в России и иностранных правовых порядках / В. Г. Бородин // Право и экономика. – 2014. – № 2. – С. 39-44. https://rgup.ru/rimg/files/_%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%92.%D0%93._%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D0%B8%D0%BD.pdf
25. Брагинский М. И. Договорное право. Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – 3-е изд., стер. – М.: Статут, 2001. – С. 848. https://private-right.ru/wp-content/uploads/Dogovornoe_pravo_T1.pdf
26. Суворов Е. Д. Договор об осуществлении корпоративных прав / Е. Д. Суворов // Вестник ВАС РФ. – 2011. – № 10. – С. 44–72. <https://istina.msu.ru/journals/2597194/>
27. Бородин В. Г. Предмет и содержание корпоративного договора в России и иностранных правовых порядках / В. Г. Бородин // Право и экономика. – 2014. – № 2. – С. 39-44. https://rgup.ru/rimg/files/_%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%92.%D0%93._%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D0%B8%D0%BD.pdf
28. Степанов Д. И. Корпоративный договор: подходы российского и немецкого права к отдельным вопросам регулирования / Д. И. Степанов, В. А. Фогель, Х.-И. Шрамм // Вестник ВАС РФ. – 2012. – № 10. – С. 22-69. <https://epam.ru/storage/files/documents/insights/50767cba31304.pdf>

YURIST AXBOROTNOMASI

4-SON, 6-JILD

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 6

LAWYER HERALD

VOLUME 6, ISSUE 4

ISSN 2181-9416

DOI JURNAL: 10.26739/2181-9416